

AAN DE SLAG MET TAAL EN REKENEN

In deze brochure geven we een toelichting op de werkwijze zoals we die voorgesteld hebben op de conferentie Aan de slag met Taal en Rekenen van 5 november 2009 in Groningen. De brochure leidt de gebruiker als het ware door het schema heen en licht daar waar wenselijk de afzonderlijke elementen uit.

Voorafgaand aan die toelichting willen we eerst iets kwijt over het schema, en dan vooral over werkwijze die we voorstellen en voorstaan. Cyclisch en integraal zijn twee termen die we in dit verband willen noemen.

Cyclisch in deze context houdt naar ons idee in dat de schoolleider (of locatieleider) degene is die verantwoordelijk is voor het ontwikkelen van beleid op het gebied van taal en rekenen. De directe aanleiding kan en mag het landelijk beleid zijn, maar een slimme schoolleider grijpt dat aan om binnen zijn school een hoger bewustzijn van opbrengsten te bewerkstelligen. De vraag of leerlingen voldoen aan gewenst niveaus is een vraag die zou moeten beginnen bij de leraar die zich afvraagt of zijn lessen ertoe leiden dat leerlingen daadwerkelijk leren wat ze moeten leren. Door het antwoord op die vraag naar een bovenliggend niveau (van jaarlaag naar afdeling naar school) te brengen en de uitkomsten steeds te analyseren krijgt de schoolleider niet alleen antwoord op de vraag of de leerlingen al dan niet goed toegerust de school verlaten, maar tevens ook de nodige aanwijzingen om aanvullend beleid te ontwikkelen om prestaties te verbeteren en te bestendigen. Het effect daarvan wordt dan weer opnieuw onderzocht en bevestigd.

De term *integraal* hanteren we om aan te geven dat beleid op gebied van taal en rekenen altijd verbonden zal zijn aan andere beleidsterreinen. Zelfs de op het oog simpele ingreep op het opnemen van een uurtje Rekenen in het lesrooster vraagt om leermiddelen, om ingrijpen in het leerplan (waar gaat de tijd vanaf?), om scholing van docenten etc. Maar integraal duidt ook op de relatie tussen taal en rekenen en andere vakken, bijvoorbeeld als gevolg van taal- en rekenbeleid.

De 'route' in het schema

De eerste stap zal altijd bestaan uit het informeren van alle betrokkenen over het landelijk beleid. Daarin is aangegeven wat de school minimaal *moet*, maar daarmee hoeft de school niet te volstaan. Een ambitieuze school formuleert zijn doelen hoger. In de aangegeven werkwijze werkt de school deze doelen steeds specifiek uit: van de school in zijn geheel tot op het niveau van de klas.

De vraag is vervolgens wat een school kan en moet doen om die doelen ook te behalen. *Weten* is daarin belangrijk. In welke mate voldoen onze leerlingen aan de gestelde niveaus? Ons idee is om daar *bottom up* te werken. De individuele leraar die de resultaten van zijn leerlingen in beeld brengt, vervolgens vergelijkt met die van zijn collega's (in hetzelfde leerjaar, het team, de afdeling) en in toenemende mate met anderen analyseert waarom de resultaten zijn wat ze zijn en ook nagaat wat ertoe kan bijdragen dat ze goed blijven of beter worden. De pijltjes in de rijen analyse, aanpak en verbinding gaan niet voor niets alle kanten uit (horizontaal en verticaal). Er vindt uitwisseling plaats tussen alle geledingen (intern en extern) en het bereik van mogelijke oplossingen behelst meerdere beleidsterreinen (zie de elementen in de rijen Aanpak en Verbinding).

Uitkomsten en resultaten zullen voor een schoolleider weer nieuwe impulsen opleveren voor het verder ontwikkelen van beleid die op hun beurt weer opnieuw dezelfde gang door de school maken.

Stap 1: Informatie voor de school

De Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen heeft een hoofdrapport 'Over de drempels met taal en rekenen' gepubliceerd. Daaraan zijn twee deelrapporten voor respectievelijk Taal en Rekenen verbonden. Naar ons idee is een presentatie over dit rapport min of meer verplichte kost bij de start van het ontwikkelen van beleid op gebied van taal en rekenen. In het hoofdrapport wordt de opdracht voor de Expertgroep beschreven en de aanleiding voor deze opdracht. Kort samengevat: er is zorg om de kwaliteit van ons onderwijs.

Na de inleiding beschrijft de Expertgroep globaal niveaus voor taal en rekenen. Niveaus die aangeven wat leerlingen moeten beheersen op het gebied van taal en rekenen om goed voorbereid te zijn op de volgende fase in hun schoolloopbaan en op een behoorlijk functioneren in de maatschappij.

Het rapport eindigt met een aantal bespiegelingen en aanbevelingen gericht op de praktijk van de scholen en de lerarenopleidingen.

Op www.taalenrekenen.nl vindt u de volledige rapporten en het definitieve referentiekader dat onlangs door de staatssecretarissen naar de Tweede Kamer is gestuurd.

Hoe zitten de niveaubeschrijvingen in elkaar?

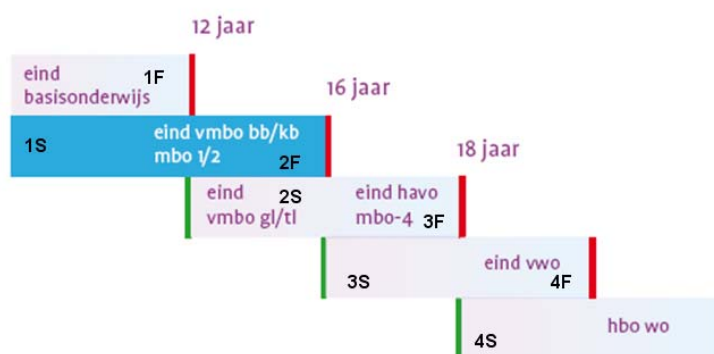
Er is sprake van vier niveaus, *referentieniveaus* genoemd: 1F t/m 4F, die alle lagen van het onderwijs dekken.

In het rapport worden vier referentieniveaus verdeeld in twee kwaliteiten: een *fundamentele* kwaliteit en een *streefkwaliteit*. Deze kwaliteiten, het zijn er acht in totaal, overlappen elkaar deels.

Tussen de vier referentieniveaus is er sprake van overgangen. Deze worden in het rapport *drempels* genoemd.

Het zijn cesuren in de ontwikkeling van leerlingen, die ontstaan door overstappen die leerlingen maken binnen het onderwijssysteem. Het voortgezet onderwijs heeft met alle beschreven drempels te maken.

Referentiekader

De fundamentele kwaliteit hoort door alle leerlingen van het beschreven niveau gerealiseerd te worden. De streefkwaliteit is een uitdagend perspectief voor leerlingen die op dat moment meer aankunnen. Zo kan een leerling die het niveau van 1F beheerst, worden uitgedaagd tot meer: 1S (deze valt samen met 2F).

Belangrijk om te vermelden is daarnaast dat de fundamentele kwaliteit die met 2F wordt aangeduid, staat voor de beheersing van die kennis en vaardigheden die voorwaardelijk zijn voor het functioneren als burger in de samenleving.

Naar welke onderdelen van taal en rekenen kijken we?

Per beschreven referentieniveau staat beschreven welke basiskennis en – vaardigheden beheerst moeten worden. De beschrijvingen zijn funderend en cumulatief. Uitgangspunt in het rapport is dat leerlingen zich trapsgewijs ontwikkelen, en/of via de lijnen van de fundamentele kwaliteiten en/of via de lijnen van de streefkwaliteiten of een combinatie van beide lijnen.

Taal

De niveaubeschrijvingen betreffen de volgende domeinen:

Er zijn vier domeinen uitgewerkt:

- *Mondelinge taalvaardigheid*, met de subdomeinen gespreksvaardigheid, luistervaardigheid en spreekvaardigheid.
- *Leesvaardigheid*, met de subdomeinen lezen van zakelijke teksten en lezen van fictionele en literaire teksten.
- *Schrijfvaardigheid*: het produceren van creatieve en zakelijke teksten.
- *Taalverzorging en taalbeschouwing*. Bij taalverzorging gaat het om zaken die in dienst staan van verzorgde schriftelijke taalproductie, maar die vaak apart aangeleerd moeten worden. Bij taalbeschouwing gaat het om kennis van zinsontleding die ten dienste staat van correcte werkwoordspelling, en om termen en concepten die leerlingen nodig hebben om over mondelinge en schriftelijke fenomenen van gedachten te wisselen.

Rekenen

De referentieniveaus voor rekenen-wiskunde zijn beschreven voor vier subdomeinen die het overgrote deel van relevante inhoud van rekenen-wiskunde dekken:

- *Getallen*
- *Verhoudingen*
- *Meten en Meetkunde*
- *Verbanden*.

Specifieke uitwerkingen van de referentieniveaus

Het referentiekader dat er nu ligt, zal de komende jaren geleidelijk aan vertaald worden naar de verschillende onderwijssectoren. Dan wordt ook preciezer duidelijk welk niveau voor welke leerling zal gaan gelden.

Op dit moment betekent dit voor scholen en daarmee de docenten, dat zij hun eigen eisen en wensen, mede afgeleid van de kerndoelen en de eindtermen, vast moeten stellen.

Al wel zichtbaar zijn de volgende ontwikkelingen:

- De examenprogramma's worden geijkt aan de referentieniveaus.
- In het voortgezet onderwijs zullen alle leerlingen een rekentoets afleggen als onderdeel van het examen.
- De uitgevers ontwikkelen additioneel materiaal en leeswijzers op basis van de referentieniveaus.

Een school die nu met taal en rekenen aan de slag gaat, kan op verschillende niveaus de volgende vraagstellingen hanteren:

De school:

- Waartoe zijn we verplicht?
- Waar liggen onze ambities?

De afdeling:

- Wat zijn de gewenste (verplichting en ambitie) eindniveaus voor deze afdeling?
- Wat kunnen en kennen leerlingen op het moment dat zij instromen in deze afdeling?
- Wat moeten leerlingen kunnen en kennen bij doorstroom van onderbouw naar bovenbouw?

Het leerjaar:

- Wat kunnen en kennen leerlingen aan het eind van het betreffende leerjaar?

De klas:

- Wat moeten leerlingen aan het eind van het leerjaar kunnen en kennen
- Welke tussenniveaus vallen daaruit af te leiden (gerelateerd aan bijv. rapportagemomenten)?

Stap 2: Opbrengsten in beeld

In deze aanpak werken we van 'klein naar groot': van het niveau van de klas tot aan het niveau van de school. De eerste die iets zou moeten kunnen en willen weten over de prestaties van de leerlingen, is de docent. Met duidelijk omschreven doelen (voor het eind van het jaar, voor tussenliggende momenten) en daarop gebaseerde toetsen kan hij nagaan hoe zijn leerlingen ervoor staan.

De tweede stap is om die informatie te delen met collega's. Op het niveau van een docententeam en/of sectie gaan docenten na hoe een leerjaar ervoor staat. De informatie kan zo steeds op een bovenliggend niveau worden gebracht: naar een beeld voor de afdeling tot een beeld voor de gehele school.

De centrale vraag in deze fase: weten we hoe leerlingen nu presteren? Daarbij is het uiteraard van belang om niet af te wachten hoe leerlingen presteren bij eindexamens, maar om zicht te krijgen op hun prestaties gedurende de gehele opleiding.

Toetsen zijn uiteraard het middel dat in beeld te krijgen. Het ligt voor de hand om eerst een inventarisatie te maken van huidige toetsmiddelen en expliciet te maken wat er impliciet al gebeurt. Menige school maakt immers al gebruik van instaptoetsen, reguliere toetsen, determinerende toetsen, (school)examens, toetsen die ingezet worden bij de screening van zorgleerlingen, etc. Dus:

- Wat toetsen we al en wanneer?
- Wat willen we nog meer weten?
- Welke aanvullende instrumenten hebben we daarvoor nodig?

Veel van de toetsen in de school zullen school- en/of methodegebonden zijn. Scholen kunnen ook gebruik maken van

- Diataal
- Muiswerk
- Toetsen PO Cito
- Toetsen VO Cito VAS
- Diagnostische toetsen taal en rekenen Cito

Stap 3: De opbrengsten geanalyseerd, zicht op een aanpak

Als de (toets-)resultaten van leerlingen bekend zijn is het interessant om die nader te analyseren en, op basis daarvan, na te gaan op welke wijze resultaten mogelijk zijn te verbeteren. Ook dit weer op verschillende niveaus: het analyseren van de resultaten van een enkele klas, het vergelijken van resultaten van parallelklassen en die van klassen door de leerjaren heen, op het niveau van een afdeling en op dat van de gehele school. Die analyse zal veelal plaats vinden binnen een sectie, vakgroep of team. Zo'n overleg vergt een professionele houding: onderwerp van gesprek zijn de resultaten en de mogelijkheden om die te verbeteren (en niet om oordelen te vellen).

Specifieke aandachtspunten bij zo'n analyse kunnen onder andere zijn:

Programma/leerplan

- Weten we wat leerlingen moeten beheersen aan het eind van een periode (een leerjaar, bij overstap onder- en bovenbouw, einde opleiding) op het gebied van taal en rekenen?
- In welke mate sluiten deze doelen aan op het voorgaande programma en het vervolprogramma?
- Bevat het lesprogramma de relevante onderdelen?
- Welke ruimte is er voor eigen invulling, eigen accenten?
- Zijn er voldoende mogelijkheden voor 'onderhoud'?
- Welke onderdelen in het programma kunnen we inkorten, overslaan dan wel benutten voor leerlingen die meer en beter kunnen?

Leermiddelen

- Dekken onze leermiddelen de gestelde doelen, cq. eisen?
- In welke mate sluiten zij aan bij de leermiddelen die leerlingen gehad hebben en zullen krijgen?
- Bieden de gehanteerde leermiddelen voldoende mogelijkheden voor herhaling, uitdaging en 'onderhoud'?

Het leermiddelenoverzicht van de SLO biedt overzicht in welke mate methodes voldoen aan de gestelde eisen van de referentieniveaus:

http://www.slo.nl/downloads/2009/Referentieniveaus_20in_20taal_20en_20rekenmethodes.pdf

Leertijd

- In welke mate is de leertijd toereikend om de gestelde doelen te behalen, inclusief tijd voor herhaling en 'onderhoud'?
- Heeft een beperkt aantal leerlingen of veel leerlingen meer tijd nodig om de doelen te behalen?
- Afhankelijk van bovenstaande vraag, wat zijn mogelijkheden om extra tijd te creëren:
 - Extra tijd voor hele klassen (extra uur op het rooster)
 - Extra tijd voor groepen leerlingen, buiten de reguliere lessen (taalklas, rekenklas)
 - Individuele hulp buiten de les (RT)
 - Individuele hulp in de les (extra instructie, bepaalde onderdelen laten vervallen)

Didactiek en klassenmanagement

- In welke mate is mijn/onze manier van instructie geven toereikend voor alle leerlingen?
 - Effectieve instructie, gelaagde instructie, instructietafel
 - (Geleid) inoefenen
 - Aandacht voor product en proces
- In welke mate weet ik/weten wij de lessen zo te organiseren dat ik/we de leerlingen 'op maat' bedienen?
 - Omgaan met verschillen in niveau, tempo en manier van leren
 - Organisatie van zelf werken
 - Mogelijkheden voor extra ondersteuning en uitdaging
- Versterking docentvaardigheden: ben ik/zijn we voldoende toegerust om ervoor te zorgen dat ik/we de gewenste resultaten halen?

Leerlingen/groepering

- Weten we wat onze leerlingen kunnen en kennen op het moment dat ze instromen in de opleiding?
- Hebben we als docenten relevante gegevens (uit bijv. een intake) beschikbaar op basis waarvan we ook snel kunnen handelen?
- Indelingen van groepen (al dan niet homogeen, mogelijkheden om te wisselen, klassengrootte)

Stap 4: Aanpakken wat beter moet en kan

Op grond van resultaten en het onderzoek dat daar in de school naar is gedaan, ontwikkelen zich de lijnen voor een aanpak, indien dat nodig en wenselijk is. Ook hier zijn de elementen de onderdelen die we hierboven hebben genoemd. Het is in dit verband om te verwijzen naar de 'cirkels van bevoegdheid', wie gaat waarover?

Een voorbeeld:

Een docent komt, al analyserend, tot de conclusie dat de wijze waarop hij leerlingen instrueert niet altijd het gewenste resultaat heeft. In eerste instantie kan hij dat zelf oppakken en zijn instructie aan leerlingen veranderen. Uiteraard kan hij dat ook doen in samenwerking met een collega of een docentbegeleider uit de eigen school. Desgewenst kan daar op scholing en/of ondersteuning aan gekoppeld worden. In dat geval zal een (direct-) leidinggevende hier tijd en middelen vrij voor kunnen maken. Dat zal dan uiteraard weer moeten passen binnen kaders die in het IPB-beleid daarvoor geschapen zijn. Dat laatste geldt uiteraard nog meer wanneer het niet alleen gaat om een individuele docent maar om meer docenten.

Daarmee komt ook het cyclisch karakter van het schema in beeld. Als er op een of meer van de bovengenoemde gebieden een actie is ondernomen, zal dat in de resultaten ook weer zichtbaar moeten zijn.

Stap 5: Verbinden

Uiteraard staan Taal en Rekenen niet op zichzelf. Het zijn twee onderdelen in het totale curriculum van een school, die voor een deel zijn ondergebracht in aparte vakken (bijv. Nederlands en Wiskunde) maar waarop ook in bijna alle overige vakken een beroep wordt gedaan: talige vaardigheden als schrijven, lezen, luisteren en spreken, op ruimtelijk inzicht en rekenvaardigheden.

Voor iedere school is de vraag aan de orde of en in welke mate er afspraken tussen vakken (en dus docenten) worden gemaakt over een gemeenschappelijk taal- en rekenbeleid.

Wenselijkheid en haalbaarheid zijn daarbij de belangrijkste criteria. Een deel van de leerlingen is gebaat bij een grote mate van eenduidigheid, voor anderen is dat misschien minder van belang. Alles met alles verbinden en integreren is in de praktijk vaak niet werkbaar, maar een beperkt aantal 'stevige' afspraken komt met name deze groep leerlingen ten goede.

In alle fasen is de relatie met de wereld buiten school belangrijk. Goed toetsmateriaal, leermiddelen die zich bewezen hebben, onderzoek naar *wat werkt* kan het gesprek binnen school een kwalitatieve impuls geven.

In toenemende mate komen er materialen beschikbaar voor het VO.

De website www.taalenrekenen.nl geldt als een belangrijke bron van informatie. Daarnaast opent in het voorjaar van 2010 het Steunpunt Taal en Rekenen voor VO-scholen.

Hans van der Molen (Expertis)

Janneke Eising (ECNO)

November 2009